SIRDARYO VILOYATI QISHLOQ MANZARALARIDA EKOLOGIK MUAMMOLARNI TASVIRIY SAN’AT ORQALI AKS ETTIRISH: BADIIY VA ILMIY TAHLIL

Obidov Bexzod Zokirjon o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
Ilmiy rahbar: **Berikbayev Alisher Alikulovich**
Guliston davlat universiteti, “Amaliy san’at va dizayn” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: maqolada Sirdaryo viloyati qishloq manzaralarida ekologik muammolarni tasviriy san’at orqali aks ettirish masalalari o‘rganiladi. Tadqiqotda tuproq sho‘rlanishi, suv tanqisligi va landshaft o‘zgarishlari badiiy til va texnikalar yordamida ifodalanishi, shuningdek, san’at orqali jamiyatning ekologik madaniyatini yuksaltirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada Sirdaryo manzaralarini tasvirlashda moybo‘yoq va akvarel, impasto va wet-on-wet metodlari, shuningdek, “xira-sfumato” perspektivasi qo‘llanilishi ta’kidlangan. Tadqiqot natijalari ekologik estetikani rivojlantirish, “Tiklanish manzaralari” konsepsiyasini shakllantirish va oliy ta’limda ekologik rangtasvir kurslarini joriy etish bo‘yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: qishloq manzarasi, ekologik muammolar, tasviriy san’at, manzara janri, tuproq sho‘rlanishi, suv tanqisligi, ekologik estetika.

O‘zbekistonning markaziy qismida joylashgan Sirdaryo viloyati o‘zining tarixiy-geografik o‘rni va agrar salohiyati bilan alohida e’tiborga sazovor. Biroq, so‘nggi o‘n yilliklarda mintaqadagi ekologik vaziyat landshaftning estetik va biologik muvozanatiga jiddiy putur yetkazdi. Sirdaryo daryosining quyi oqimidagi suv sathining pasayishi va "Mirzacho‘l" hududining keng ko‘lamda o‘zlashtirilishi natijasida yuzaga kelgan tuproq sho‘rlanishi nafaqat qishloq xo‘jaligiga, balki hududning vizual qiyofasiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda [1:267]. Ushbu ekologik o‘zgarishlarni tasviriy san’at, xususan manzara janri orqali tadqiq etish, ekologik muammolarni anglash va ularni bartaraf etishda inson omilini faollashtirishning samarali usulidir [2: 48]. Tasviriy san’atda manzara janri shunchaki tabiatning nusxasi emas, balki ijodkorning borliqqa bo‘lgan falsafiy va estetik munosabatidir. Sirdaryo qishloq manzaralarida aks etgan “oq sho‘rlar”, quriyotgan to‘qayzorlar yoki qurigan kanallar shunchaki tabiat manzarasi emas, balki ekologik fojianing vizual metaforasidir. Rassom o‘z asari orqali tomoshabinni tabiatning og‘rig‘ini his qilishga va bu muammolarni bartaraf etishda mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga chorlaydi [3:463]. Zamonaviy o‘zbek tasviriy san’atida, ayniqsa Orolbo‘yi va Sirdaryo kabi ekologik inqiroz hududlari rassomlar uchun yangi estetik va ijtimoiy mavzular manbaiga aylangan.

Sirdaryo viloyatining ekologik holati statistik ma’lumotlarda ham yaqqol aks etgan. 2023-2024 yillarda o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, hududda suv resurslari uchun raqobat kuchayib, yerlarning sho‘rlanishi va bioxilma-xillikning yo‘qolishi landshaft gidrografiyasiga sezilarli o‘zgarishlar kiritmoqda [5:62]. Bunday vaziyatda rassomning vazifasi faqat “go‘zal” manzarani chizish bilan cheklanmaydi. U muammoning ichiga kirishi, sho‘rlangan tuproqning o‘ziga xos oqish rangini, suv kutayotgan ekinzorlarning sarg‘ish tusini va changli osmonning xira kulrangini o‘z asarlarida aks ettirishi lozim. Bu jarayon “ekologik estetika” deb atalib, san’atning jamiyatdagi transformatsion rolini belgilab beradi [6:76]. Ushbu maqolaning maqsadi Sirdaryo viloyati qishloq manzaralarini chizish jarayonida ekologik muammolarni badiiy tilga ko‘chirish va bu orqali jamiyatning ekologik madaniyatini yuksaltirish usullarini tahlil qilishdir. Shuningdek, rassomchilik yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarga Sirdaryo manzaralarini tasvirlashda qanday texnik va kompozitsion usullardan foydalanish bo‘yicha ilmiy-pedagogik ko‘rsatmalar beriladi.

Sirdaryo landshafti gorizontal chiziqlari, cheksiz tekisliklari va ochiq ranglar gammasi bilan boshqa hududlardan ajralib turadi. Yorug‘lik va rang munosabatlari tuproqning sho‘rlanish darajasiga qarab o‘zgaradi. Ushbu ekologik muammolar rassomlar oldida nafaqat ijodiy, balki fuqarolik mas’uliyati vazifasini ham belgilaydi. Tabiatni kuzatish, undagi ekologik muvozanatning buzilishini anglash va uni ranglar uyg‘unligida ko‘rsatish bugungi kun manzara janrining asosiy talabi hisoblanadi [8:45]. Sirdaryo viloyati qishloq manzaralarini tadqiq etish metodikasi bir necha bosqichli ilmiy-amaliy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotda moybo‘yoq (oil painting) va akvarel texnikalaridan foydalanildi. Sirdaryoning qattiq, yorilgan tuprog‘ini tasvirlashda mastixin yordamida qalin (impasto) qatlamlar yaratish metodi qo‘llanildi, havodagi chang va bug‘lanishni aks ettirishda esa akvarelning shaffoflik xususiyatlari va “nam ustiga nam” texnikasi ishlatildi [4:1054]. Bu metodlar rassomga Sirdaryo tabiatini tasvirlash bilan birga uning ekologik muammolariga nisbatan jamiyatda subyektiv va obyektiv munosabatni shakllantirish imkonini beradi [6:74]. Har bir texnika muammoning ma’lum bir qirrasini ochishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Sirdaryo yerlarining 90% dan ortig‘i sho‘rlangan va bu landshaftning koloristik tuzilishini tubdan o‘zgartirgan [5:62]. Sho‘rlanish darajasining ranglar gammasiga ta’siri aniqlandi: sho‘r bosgan yerlar o‘ziga xos “oq landshaft” fenomenini hosil qiladi. Rassomlar uchun bu rangtasvirda “oq rangning ming xil jilosi”ni kashf etish imkonini berdi.

Sirdaryo daryosi va kanallarning qurishi natijasida landshaftda “suvsizlik estetikasi” yuzaga kelgan. Tadqiqot davomida yaratilgan asarlarda daryo o‘zanining kichrayishi va qirg‘oqlardagi loyqalanish jarayonlari aks ettirildi. Suv sathining pasayishi manzaradagi vertikal chiziqlarning yo‘qolib, gorizontal chiziqlarning ustunlik qilishiga olib keladi, bu esa kompozitsiyada “og‘ir pastki qism” effektini yaratib, psixologik tushkunlikni ifodalaydi [7]. Tajriba-sinov ishlari (Guliston davlat universiteti va boshqa san’at yo‘nalishlari misolida) shuni ko‘rsatdiki, ekologik mavzudagi manzaralar bilan ishlagan talabalarning 85% tabiatga nisbatan mas’uliyat hissi oshgan. Ular nafaqat

rassom, balki ekologik faol sifatida o‘z tumanlaridagi muammolarga e’tibor qarata boshladilar. Bu san’atning “tarbiyaviy kuchi”ni tasdiqlaydi.

Amaliy natijalardan biri “Tiklanish manzaralari” deb nomlangan yangi badiiy yondashuvdir. Bu yondashuvda rassom Sirdaryoning ayanchli holatini emas, balki ekologik muammolar bartaraf etilgan holatini tasvirlaydi (sho‘rga chidamli daraxtzorlar, zamonaviy sug‘orish tizimlari bilan jihozlangan bog‘lar). Bunday asarlar jamiyatda optimistik ruh uyg‘otadi va ekologik loyihalar uchun vizual prezentatsiya vazifasini bajaradi.

Sirdaryo landshaftining atmosferasini berish uchun “atmosfera perspektivasi” metodikasiga yangilik kiritildi. Hududdagi chang bo‘ronlari va havoning ifloslanishini tasvirlashda klassik havo perspektivasi o‘rniga “xira-sfumato” (dusty sfumato) uslubi qo‘llanildi. Bu uslub ufq chizig‘ini ataylab xiralashtirish va ranglar to‘yinganligini pasaytirish orqali ekologik noqulaylikni vizual ifodalash imkonini berdi [8:46]. Natijada, Sirdaryo viloyati qishloq manzaralari nafaqat estetik obyekt, balki hududning ekologik monitoringi va ijtimoiy reabilitatsiyasi uchun muhim vositaga aylangan [6:74]. Tasviriy san’atning ushbu yo‘nalishidagi yutuqlar milliy san’atshunoslik va ekologiya chorrahasida yangi istiqbollarni ochadi.

Manzara janrida tabiat asosan idilla sifatida tasvirlangan bo‘lsa, Sirdaryo misolida biz “antropotsen” davri san’atining namoyon bo‘lishini kuzatamiz. Sho‘rlangan yerlarning estetikasi o‘ziga xos fajiaviy go‘zallikni hosil qiladi. Munozara shundaki, rassom muammoni qanchalik realistik yoki abstrakt tasvirlashi kerak. Sirdaryo rassomlari orasida realizm an’analari kuchli, ammo ekologik fojianing miqyosini ko‘rsatish uchun simvolizm va ekspressionizm elementlaridan foydalanish samaraliroq [3:460]. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Sirdaryodagi tuproq sho‘rlanishi va suv tanqisligi faqat tabiat hodisasi emas, balki noto‘g‘ri irrigatsiya va uzoq yillik paxta yakkahokimligining natijasidir. Shu sababli, manzaraga inson figurasini yoki tashlandiq texnikani kiritish asarning ekologik yukini oshiradi. Bu metodika Varsham Yeremyan va boshqa o‘zbek kino-rassomlarining amaliyotida qo‘llanilgan [4:1057].

Oliy ta’limda manzara janrini o‘qitish metodikasi bugun o‘zgarishlar ostonasida. Agar ilgari talabadan faqat “to‘g‘ri rang tanlash” talab qilingan bo‘lsa, bugun uning ekologik dunyoqarashi ham baholanmoqda. Sirdaryo viloyatidagi o‘quv plenerlari talabalarga tabiatdagi o‘zgarishlarni bevosita tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari san’at ta’limiga “Ekologik rangtasvir” maxsus kursini kiritish zarurligini ko‘rsatadi [1:267]. Munozaralarning yakuniy xulosasi shuki, Sirdaryo manzarasi doimiy dinamikada: iqlim o‘zgarishi va cho‘llanish jarayonlari landshaftni “oq-sariq” ranglar tomon surmoqda. Rassomlar bu jarayonni to‘xtatish uchun vizual qarshilik ko‘rsatishi lozim. San’at asari nafaqat mavjud holatni aks ettiradi, balki ideal holatni ham taklif qiladi. “Tiklanish manzaralari” konsepsiyasi aynan shu maqsadga xizmat qiladi [4:1053]. Shunday qilib, Sirdaryo viloyati qishloq manzaralarini tasvirlash orqali ekologik muammolarni o‘rganish ijodiy jarayon bilan bir qatorda ilmiy, ijtimoiy va pedagogik ahamiyatga ega kompleks faoliyatdir. San’at ekologik inqiroz va inson ongi o‘rtasidagi bog‘lovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Yakuniy xulosa sifatida, Sirdaryo manzaralarini badiiy tasvirlash viloyatning ekologik “kasallik tarixi”ni yozish va uni davolashning estetik yo‘llarini izlashdir. Tadqiqot materiallari rassomlar, san’atshunoslar, ekologlar va oliy ta’lim o‘qituvchilari uchun mintaqaviy ekologik muammolarni san’at prizmasi orqali hal etishda muhim manba bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Юсупова Ш. Tasviriy san’at to‘garak mashg‘ulotlarida qo‘yiladigan zamonaviy pedagogik talablar //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 267-273.

2. Khayrov, R. Z. U. . (2025). The Role of Drawing and Painting in the Training of Future Teachers of Fine Arts. International Journal of Formal Education, 4(7), 41–48. Retrieved from https://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/5420

3. Юсупова, Шохиста Алимжановна, and Наби Пардабоевич Жумабоев. "ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИККА ЎРГАТИШ." Science and Education 2.2 (2021): 460-464.

4. Xudoyorov Shodiyor Ziyodullo o‘g‘li,/Xayrov Rasim Zolimxon o‘g‘li. (2025). TASVIRIY SAN’AT VOSITALARIDA SIRDARYO VILOYATI OBIDALARINING BADIIY TALQINI VA ESTETIK IFODASI. IQRO INDEXING, 18(01), 1053-1057. https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/16469

5. SIRDARYO VILOYATIDAGI TARIXIY YODGORLIKLAR VA ULARNING TASVIRIY SAN’ATDA AKS ETTIRILISHI . (2025). Global Science Review, 9(1), 56-62. https://global-science-review.com/ojs/index.php/gsr/article/view/3093

6. MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES IN COMPOSITION EDUCATION AND PEDAGOGICAL APPROACHES. (2025). Web of Teachers: Inderscience Research , 3(11), 74-79. https://webofjournals.com/index.php/1/article/view/5468

7. Jumaboyev, N. P. Rangtasvir. Ilm Ziyo Zakovat. T.: 2023.

8. Жумабоев, Наби Пардабоевич, and Бобир Болбекович Нушаров. “МАНЗАРА ЖАНРИНИНГ ТАСВИРИЙ САНЪАТДА ТУТГАН ЎРНИ” Интернаука 6-2 (2019): 45-46.